

Кірієнко В. В.

РОСІЙСЬКО-БІЛОРУСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ДЕРЖАВНІ КОРДОНИ В МЕНТАЛЬНОМУ ВИМІРІ

Кінець ХХ і початок ХХІ ст. для східнослов'янських народів ознаменовані дезінтеграційними процесами. Ослаблення міцності політичних і економічних зв'язків, посилення відцентрових тенденцій в колишніх радянських республіках і державах соціалістичного табору актуалізували підвищення активності етнонаціональних центрів, підсилили процес реетнізації, відновлення втрачених етнонаціональних характеристик.

Актуалізація етнічних процесів обумовлювалася об'єктивною необхідністю відкоректувати негативні наслідки помилково визначеної стратегічної лінії на злиття народів і націй в єдину наднаціональну соціальну спільність, бажанням націй і етносів облаштувати своє життя відповідно до власних соціокультурних алгоритмів, власного менталітету, потреби у відновленні етнонаціональної культури, етнонаціональної самобутності. У цьому сенсі процес реетнізації в пострадянських і постсоціалістичних країнах став настільки необхідним, наскільки і прогресивним. Але будучи двобічним, процес реетнізації, як і будь-який соціальний процес, виконує не тільки конструктивно-творчі, але й деструктивно-руйнівні функції. Адже актуалізація етнічних процесів, крім об'єктивних причин, була спровокована і суб'єктивними чинниками: гострим прагненням політичної, економічної, культурної етнонаціональної еліти до власного самоствердження і реалізації своїх

цілей, які далеко не завжди збігалися з корінними інтересами народу. Колізії, що відбуваються на пострадянському і постсоціалістичному просторі, відверті спекуляції на етнонаціональних почуттях наочно продемонстрували, яким чином природні етнонаціональні відмінності трансформуються в протиприродний міжнаціональний, міжетнічний поділ, а деколи і протистояння.

Сучасна реальність полягає в тому, що політичні і економічні структури суспільного устрою, як і вектори зовнішньополітичної спрямованості російської, української і білоруської держав істотно відрізняються. Але поведінка не тільки окремої людини, але й нації цілому, поряд з економічними інтересами і політичними пристрастями, значною мірою визначається сформованими на ментальному рівні культурними нормами, традиціями, звичаями, забобонами і марновірством. Подібні історичні, природно-кліматичні, геополітичні, культурно-конфесійні умови формування великоросійського, малоросійського (українського) і білоруського народів стали базою для формування схожих компліментарних ментальних характеристик. Тому, окрім офіційної державної політики, у однокорінних східнослов'янських народів є свої людські уявлення про функції державних кордонів, що розділили східнослов'янські народи, свої уявлення про те, де вони пройшли – тільки через ліси, болота, річки, орні землі чи ще й за родинними відносинами, по душах? Існують свої уявлення про те, чи розділили нові кордони людей на «своїх» і «чужих» або на «своїх» і «своїх».

Які перспективи їх чекають – відновлення розірваних зв'язків чи, навпаки, подальше дистанціювання Росії, Білорусі і України одне від одного? Перевірка цього аспекту взаємодії східнослов'янських народів під керівництвом автора була здійснена в соціологічному дослідженні, в ході якого мешканці прикордонних регіонів Білорусі, Росії, України визначали як свої ментальні характеристики, так і ментальні характеристики своїх сусідів.

Емпіричною базою статті є дані соціологічних досліджень, які здійснювалися автором протягом 2003 – 2006 років. Вибіркова сукупність формувалася на базі Гомельської та Гродненської областей Білорусі і становила 1511 респондентів.

З метою побудови ментальної інтромоделі своїх сусідів та екстрамоделі ментального портрета білорусів в уявленнях російських, українських та польських респондентів були сформовані підвибірки в прикордонних з Білоруссю Брянській області (Росія) – 587 чол., Чернігівській та Київській областях (Україна) – 523 чол., Люблінському і Бяло-підляському воєводствах (Польща) – 415 чол. Опитування проводилося методом роздаткового анкетування.

Як індикатори менталітету були використані такі характеристики: прагнення до особистої свободи, незалежності; працьовитість; повага до традицій і дотримання їх; точність, акуратність; колективізм (один за всіх і всі за одного); індивідуалізм; толерантність (терпимість до інших

поглядів, традицій, звичаїв); патріотизм; теплота і щирість у відносинах між людьми, совіслівість і співчуття; обов'язковість, вірність слову, прийнятому рішенню; відчуття ліктя, прагнення прийти на допомогу представникам своєї нації; духовність (домінування духовних цінностей над матеріальними); законслухняність; підприємливість, ошадливість; гостинність; шанобливе ставлення молодших до старших і турбота старших про молодих, змагальність, конкуренція; споглядальність, мрійливість; прагнення до швидких, радикальних суспільних змін; прагнення до повільних, поступових суспільних змін.

Зіставлення оцінювання білорусами своїх ментальних характеристик (білоруси про білорусів) з їх оцінюванням російськими респондентами (росіяни про білорусів) показує, що між білоруськими самооцінками (білоруси про білорусів) і оцінюванням російськими респондентами білоруських ментальних характеристик (росіяни про білорусів) зафіксовано практично повний збіг. Коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює 0,93. Такий же збіг зафіксовано і між самооцінками ментальних характеристик росіян і їх оцінюванням білорусами. В цьому разі коефіцієнт рангової кореляції Пірсона дорівнював 0,92. Ненадто відрізняється картина, зафіксована і в білорусько-українських взаємооцінках. Так, щільність між самооцінками свого національного портрета українцями і українських ментальних характеристик білоруськими респондентами за коефіцієнтом кореляції Пірсона становила 0,75. Збіг між самооцінками власних ментальних характеристик білорусів і їх оцінювання українськими респондентами оцінено коефіцієнтом кореляції Пірсона 0,86.

Таким чином, результати дослідження показали, що взаємооцінки і самооцінки ментальних характеристик росіян, українців і білорусів принципово збігаються. Такі традиційні, колективістські і соціально-духовні характеристики як гостинність, теплота і щирість у відносинах між людьми, совіслівість і співчуття, споглядальність, мрійливість, колективізм, повага до традицій і дотримання їх – у росіян, білорусів, українців і в самооцінках, і в оцінках їх одне одного виражені досить високо. Так само і такими ж недоліками як недостатня точність і акуратність, слаборозвинені змагальність, конкуренція, низький рівень обов'язковості, дотримання свого слова, прийнятого рішення, невисока підприємливість і ошадливість, низький рівень законслухняності, – однаковою мірою притаманно і білорусам, і росіянам, і українцям.

Інша картина зафіксована при порівнянні білоруських самооцінок з оцінюванням ментальних характеристик у німців і американців. В уявленні респондентів, американці і німці відрізняються набагато більш розвиненими раціонально-діяльними і ліберально-індивідуалістичними характеристиками: точністю й акуратністю, змагальністю, конкуренцією, обов'язковістю, дотриманням слова, індивідуалізмом, підприємливістю, ошадливістю, законслухняністю, прагненням до особистої свободи і незалежності.

І, навпаки, у американців і німців істотно нижче оцінено такі соціально-духовні і традиційні ментальні характеристики як гостинність, теплота і щирість у відносинах між людьми, совіслівість і співчуття, толерантність, колективізм.

Уявлення про комфортність чи дискомфорт у міжнародній взаємодії залежить від відчуття сумісності власних характеристик з характеристиками інших етносів і націй. Імовірно, що нації, визначені білоруськими респондентами в процесі ментальної ідентифікації як «хороші» і «свої», повністю не «накладатимуться» одне на одного; так само, як і «погані» нації повністю не «перекриватимуть» «чужі». Для перевірки даної гіпотези було використано модифіковану 4^x -векторну модель етнонаціональної ідентифікації, в рамках якої білоруські респонденти здійснювали процеси аутоідентифікації і гетероідентифікації своїх сусідів. Відразу зауважимо, що вживані в дослідженні поняття «свої», «чужі», «хороші», «погані» мають винятково інструментальне навантаження.

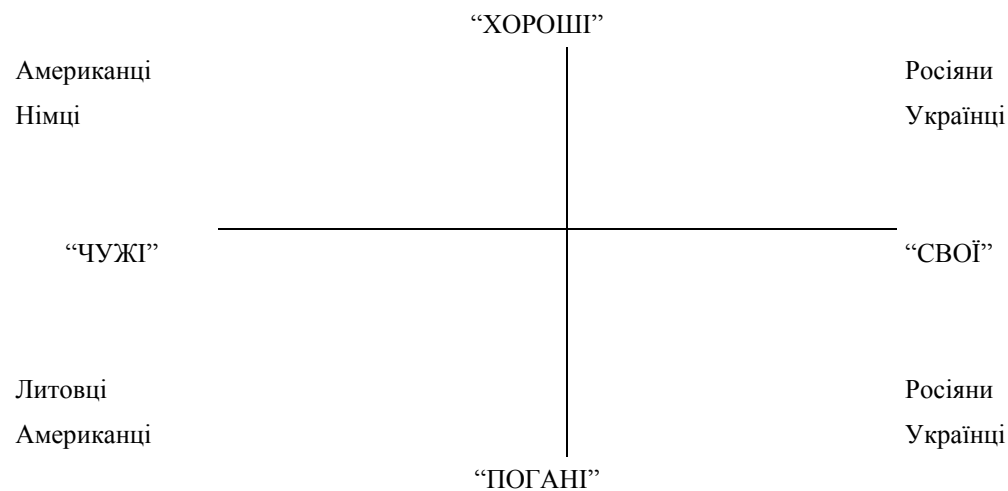
Вектор 1. «Хороші», «свої» нації. До цього вектора увійшли нації, за оцінкою білорусів, які володіють позитивними ментальними характеристиками тією ж мірою, що й самі білоруси.

Вектор 2. «Хороші», але «не свої», «чужі» нації. У цей вектор включені нації, які, за оцінкою білорусів, володіють такими позитивними ментальними характеристиками, які в білорусів недостатньо виражені.

Вектор 3. «Погані», але «свої» нації. До цього вектора увійшли нації, які, на погляд білорусів, володіють негативними ментальними характеристиками тією ж мірою, що й самі білоруси.

Вектор 4. «Погані», «чужі» нації. В цьому векторі розташувалися національності, які, на погляд білорусів, володіють такими негативними ментальними характеристиками, які у самих білорусів відсутні.

В результаті обробки даних дослідження національності розподілилися за наступними векторами (рисунок 1).

Рис. 1. Модель етнонаціональної ідентифікації

Одна з робочих гіпотез дослідження полягала в тому, що оцінювання більшості ментальних характеристик білорусів, росіян і українців збігатимуться, внаслідок чого вони опиняться в одних нішах. Ця гіпотеза цілком підтвердилася: результати ментальної ідентифікації показали, що росіяни і українці виявилися одночасно і «хорошими», і «поганими» практично тією ж мірою, що й білоруси, тобто «своїми». В американців білоруські респонденти також зафіксували і «хороші», і «погані» ментальні характеристики. Але, на відміну від росіян і українців, американці виявилися і «хорошими», і «поганими» за іншими параметрами, ніж білоруси, вони – «чужі». До німців зафіксовано інше ставлення: вони «хороші»... але теж «чужі». Таким чином, робоча гіпотеза в процесі дослідження цілком підтвердилася: збіг оцінювання більшості ментальних характеристик росіян, українців, білорусів говорить про те, що поняття «східнослов'янська єдність» респонденти наповнюють цілком конкретним соціокультурним змістом. Возз'єднання розірваних зв'язків східних народів детерміноване не тільки економічними і політичними інтересами, але й наявністю загальних (в тому числі й не тільки гарних) етнопонаціональних ментальних характеристик.

У складних переломних ситуаціях, коли вибір орієнтирів визначається не тільки раціонально прорахованими аргументами, але й інтуїцією, сила тяжіння теплого, емоційно-насиченого «хорошого, свого» вектора більше, ніж «хорошого, але чужого», холодного вектора. Мало того, при необхідності вибору між «хорошим», але «чужим», і «поганим», але «своїм» векторами толерантні східні слов'яни, швидше за все, віддадуть перевагу вектору «поганий», але «свій». Проте це аніскільки не виключає просування Білорусі, Росії і України у бік Заходу. Західний вектор розвитку для трьох східнослов'янських держав є таким же необхідним, як і східний. Але, по-перше, рух західним вектором обумовлюватиметься складним засвоєнням «чужих» ментальних цінностей. А враховуючи ту обставину, що зміна ментальних характеристик відбувається досить повільно, можна спрогнозувати, що освоєння східними слов'янами «західних» цінностей, західних технологій настільки ж неминуче, наскільки і неспішне. По-друге, інтегруватися в будь-які європейські, євразійські, інші локальні або глобальні світові економічні або геополітичні союзи Росії, України і Білорусі буде комфортніше разом, заздалегідь відновивши необґрунтовано перервані зв'язки і вибудувавши нові, що відповідають новим геополітичним реаліям, східнослов'янські міжнаціональні відносини. Тому замість примітивної одновекторної орієнтації (на Схід чи на Захід), що відходить у минуле, Росія, Україна і Білорусь приречені на складний тривекторний розвиток – і на Схід, і на Захід, і до самих себе, назустріч одне одному.

Література

1. Кириенко В. В. Белорусская ментальность: истоки, современность, перспективы : монография / В. В. Кириенко. – Гомель : ГГТУ им. П. О. Сухого, 2009. – 319 с.

Кірієнко В. В. Російсько-білорусько-українські державні кордони в ментальному вимірі

У статті розглядаються проблеми, що з'явилися при створенні державних російсько-білорусько-українських кордонів. Показано, що крім геополітичної та економічної доцільності історичні взаємодії, схожі ментальні характеристики обумовлюють інтенсифікацію інтеграційних процесів між Росією, Білоруссю та Україною.

Ключові слова: менталітет, нація, культура інтеграція.

Кириенко В. В. Российско-белорусско-украинские государственные границы в ментальном измерении

В статье рассматриваются проблемы, которые возникли в процессе создания государственных российско-белорусско-украинских границ. Показано, что кроме геополитической и экономической целесообразности, исторический опыт взаимодействия, схожие ментальные характеристики обуславливают интенсификацию интеграционных процессов между Россией, Беларусью и Украиной.

Ключевые слова: менталитет, нация, культура, интеграция.

Kirienko V.V. State borders between three states: Russia, Belarus and Ukraine in mental dimension

The article deals with the problems that arose in the process of creation of state boundaries between Russia, Belarus and Ukraine. It is shown that besides geopolitical and economic appropriateness, historical experience of interaction, similar mental features stipulate the intensification of integration processes between Russia, Belarus and the Ukraine.

Keywords: mentality, nation, culture, integration.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2011 р.

Прийнято до друку 27.05.2011 р.

протоколом № 11.

Рецензент – к. соц. н., ст. викладач Хобта С. В.